

УДК 811.161.2'373.2:75.051
DOI: 10.31891/2415-7929-2021-21-18

ПРОТАЩУК В. А.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

АНАЛІЗ НАЗВ КАРТИН ЗА СТРУКТУРНО-ХРОНОЛОГІЧНИМ ПРИНЦИПОМ

У статті здійснено структурно-хронологічну характеристику назв об'єктів образотворчого мистецтва з Чернівецького обласного художнього музею та книги Т. Севернюк „Летючий промінь вічності... художник Наталя Ярмольчук”. Звернено увагу на залежність будови оніма від часу його виникнення. З'ясовано значення творчого підходу до називання та його вплив на структуру пропріальних одиниць.

Ключові слова: ономастика, онімний простір, ідеоніми, артионіми, назви картин, назви об'єктів образотворчого мистецтва, структурно-хронологічний аналіз.

PROTASHCHUK V.

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

STUCTURE-CHRONOLOGICAL ANALYSIS OF PAINTING TITLES

In this article, we have conducted a structure-chronological characteristic of 398 titles of visual arts pieces from Chernivtsi Regional Art Museum and 213 onyms from T. Severniuk's "Letjuchyj prominj vichnosti... khudozhnyk Natalja Jarmoljchuk" (128 of which were in Russian).

During the analysis we have defined 4 groups of painting names based on the chronological principle:

- 1) 12th - 18th century onyms - 86 titles;*
- 2) 19th - 20th century (until 1940) painting titles - 51 onym;*
- 3) 20th century (from 1940) names - 136 titles;*
- 4) Modern artonyms of early 21st century - 125 titles.*

Within the above chronological groups, we sorted the titles by their structure, thus separating them into simple, complex, and compound onyms. Based on the calculations performed we discovered that compound onyms were more popular for titling artworks until the middle of the 20th century. One-word constructs in turn were used by artists beginning in the '40s of the 20th century. Modern artists prefer meaningful, short titles.

We also noticed painting titles of Bukovinian painter Natalia Yarmolchuk. Although her art (and, therefore, the painting names) belongs to the modern period, specifically to the late 20th century, her naming approach does not correspond with the overall tendency of the time. The artist prefers compound constructs, which include lots of rhetorical questions and exclamations. One distinctive feature of Natalia Yarmolchuk's onyms is the ellipsis at the end. Also she uses different literary devices, especially metaphor. In our view, these creative intentions stem from her poetic activity. Combining the two parts of the article together we can assert that artists lean towards different naming patterns in each given period of time. However, unusual occasions where an artist creates unique onyms for self-identification and to engage their audience should not be left disregarded.

Keywords: onomastics, onym space, ideonyms, artonyms, painting names, artwork names, structure-chronological analysis.

Постановка проблеми. Важливим складником лексики будь-якої мови, зокрема й української, є власні назви, або оніми, адже вони кодують відомості про особливості іменованих об'єктів, про історичну епоху, коли виникла назва, про народ, який створив її тощо. Саме тому оніми вимагають ґрунтовного наукового опрацювання, власне цим з 60-х років минулого століття займається наука про власні назви – ономастика. Наразі завдяки систематичній роботі українських лінгвістів опрацьовано регіональні системи найменувань, різноманітні розряди й класи онімів, закладено міцні теоретичні підвалини цієї галузі науки.

І хоча впродовж останніх десятиліть значно поживалося вивчення периферійних розрядів власних назв, досі відсутні фундаментальні праці, присвячені артионімам, зокрема назвам картин. Наявні розвідки мають лише принагідний характер і засвідчують необхідність комплексного дослідження цієї групи онімів, адже ознайомлення з будь-яким витвором мистецтва, безперечно, починається з його назви.

Аналіз останніх джерел. Наразі немає монографічних досліджень в українській ономастиці, які були б присвячені вивченню власне назв картин. Здійснено лише перші спроби дослідження артионімів, які надалі можуть стати частиною фундаментальних студій. Наприклад, М. Цілина у статті „Архаїчні та давні українські ідеоніми” наголошує на існуванні двох дат у хронологічному зрізі побутування найменувань картин. Іншу статтю „Українська імажонімія XX-XXI ст.” науковець присвятила вивченню структурної та семантичної специфіки назв картин зазначеного періоду. У ній також зроблено акцент на афористичності багаточленних назв полотен М. Приймаченко. Не оминає дослідниця й художньої спадщини Кобзаря, наводячи у статті „Однокомпонентні імажоніми Тараса Шевченка” міркування щодо ідейних настанов, закладених у цих найменуваннях основоположником нової української літератури.

Аналіз власних назв артоб'єктів часом виходить за межі суто ономастичної науки, адже з'являються розвідки, присвячені тонкощам перекладу українських ідеонімів. Тут доцільно буде згадати дисертацію О. Пеліної „Особливості перекладу українських ідеонімів і прагматонімів англійською мовою”, у якій сформульовано 5 визначальних етапів у процесі перекладу українських артионімів англійською мовою.

Натрапляємо на оригінальні ідеї у цій галузі у дослідженнях російських лінгвістів. Зокрема, у праці Є. Бурмістрової „Названия произведений искусства как объект ономастики” (2006) основними аспектами вивчення назв картин і музичних творів проголошено функціональний та структурно-семантичний.

У праці Н. Мухамедгарєєвої „Артионим во французском и русском искусствоведческих дискурсах: лингвокультурологический аспект перевода” (2017) йдеться про основні різновиди трансформації французьких артионімів під час перекладу їх російською мовою.

Дисертація Л. Клімової „Немецкие и русские артионимы в сопоставительном рассмотрении (на материале названий произведений изобразительного искусства)” (2017) висвітлює формальні відмінності назв полотен в російській та німецькій мовах. Крім того, лінгвіст акцентує увагу на проблемах, як загальної теорії перекладу, так і перекладу в ономастиці зокрема.

Мета дослідження – класифікувати назви картин буковинських художників з огляду на їхню структуру та час виникнення. Виявити залежність тенденцій назвотворення залежно від історичного періоду, у якому з’явилися оніми.

Виклад основного матеріалу. З огляду на брак комплексних праць, схему аналізу назв об’єктів образотворчого мистецтва ще не випрацювано. Це дає можливість запропонувати власне бачення проблеми або запозичити підходи з праць, у яких досліджено інші розряди пропріальної лексики, задля визначення специфіки назв артоб’єктів. Більшість науковців звертають увагу саме на аналіз структури власних назв. Цей підхід наразі особливо популярний під час класифікації прагматонімів.

У „Словнику української ономастичної термінології” Д. Бучка та Н. Ткачової виокремлені:

1. Прості власні назви – „одноосновні власні назви”. [1, с.157]

2. Складні власні назви – „derivati, що виникли у результаті поєднання дієслівної основи у формі наказового способу з субстантивом або ж поєднання лише іменних основ” [1, с.163].

3. Складені власні назви:

3.1. Власні назви-словосполучення – „будь-які власні назви у формі бездієслівного, безприйменникового чи прийменникового словосполучення” [1, с. 65].

3.2. Власні назви-фрази – „будь-які власні назви, що становлять собою текст” [1, с. 65].

На такі ж три групи пропонує розподіляти оніми й М. Торчинський. У монографії „Структура онімного простору. Частина II. Функціонування власних назв” [2] дослідник подає велику кількість прикладів з різних розрядів до кожного структурного типу. Так, серед простих назв, що „кваліфікуються як однослівні однокореневі (одноосновні) власні назви, які можуть бути безафіксними і афіксальними” [2, с. 229], наведено імажоніми „Бородіно”, „Степ”, „Самсон”, „Туман”, „Весільний” [2, с. 232].

Складні оніми науковець визначає як „однослівні двокореневі (двоосновні) власні назви (рідше – багатоосновні), компоненти яких поєднуються за допомогою з’єднувальних голосних або без них” [2, с. 234]. Наприклад, скульптуронім „Червоноармієць” [2, с. 236].

До складених конструкцій ономаст уналежнює „дво- і багатослівні власні назви, які насамперед поділяються на оніми-словосполуки, оніми-словосполучення й оніми-фрази” [2, с. 237]:

1. Оніми-словосполуки – „де поєднання повнозначної частини мови зі службовою, передусім прийменником” [2, с. 237].

2. Оніми-словосполучення „кваліфікуються як безприсудкові структури сурядного чи підрядного типу, які можуть бути простими (двокомпонентними) і складними (багатокомпонентними)” [2, с. 237–238].

3. Оніми-фрази – „де предикативні конструкції, які вживаються як номінативні одиниці. За своєю будовою це переважно прості речення (одно- і двоскладні)” [2, с. 238]. Наприклад, „Знову двійка”, „Садок вишневий коло хати”, „Пісня про віщого Олега”, „Козацька Божя Матір”, „Венера Милоська”, „Трицять три богатирі” [2, с. 242].

У праці „Українська імажонімія ХХ-ХХІ ст.” дослідниця М. Цілина класифікує назви картин за кількістю компонентів:

1. Однослівні, де онім формує одне повнозначне слово.

2. Двослівні – оніми, що складаються з двох слів, об’єднаних сурядним зв’язком, підрядним зв’язком узгодження або керування, а також обставинного змісту.

3. Багатослівні, що складаються з трьох і більше повнозначних компонентів, що можуть бути оформлені у вигляді словосполучення чи навіть речення [3, с. 283].

Хронологічний аспект – важлива частина аналізу будь-якої групи онімів. Адже кожна епоха має свій підхід, свої моделі, особливості їх морфемного, семантичного і синтаксичного наповнення. Цей підхід досить перспективний, бо дає можливість не тільки визначити певні тенденції у творенні артионімів, але й побачити авторський погляд на власний витвір і вплив суспільних та історичних обставин на формування онімії української мови.

Уже згадуваний нами М. Торчинський пропонує власну хронологічну структурування ономастикону, яка „пов’язана з часом виникнення власних назв: або абсолютним, коли відомий рік виникнення пропріатива (слід обов’язково розрізняти дві дати – виникнення оніма і час його першої фіксації у писемних пам’ятках),

або відносним, коли на підставі різних екстра- та інтралінгвальних ознак визначається принаймні століття, коли така назва могла би з'явитися" [4, с. 298] і виокремлює чотири групи онімів в українській мові:

- 1) архаїчні, які виникли до XI ст.;
- 2) давні, які виникли в XI – XVIII ст.;
- 3) нові, які виникли у XIX – XX ст.;
- 4) новітні, які виникли у XXI ст. [4, с. 298–299].

Проведений аналіз зібраних назв об'єктів образотворчого мистецтва з Чернівецького обласного художнього музею (усього 398 одиниць) за структурно-хронологічним принципом дає можливість виокремити:

1. Назви картин XII-XVIII ст. (усього 86 назв), з-поміж яких 1 проста – „Смерть”, 1 складна – „Благовіщення”, 84 складені. Складені представлені словосполученнями – 65 назв („Святий Миколай”, „Два апостоли”, „Святий Василь” та ін.) та 19 назвами-фразами („Введення Богородиці до храму”, „Сім отроків в печері” тощо).

2. Назви картин XIX-XX ст. до 1940 року (51 назва), з-поміж яких 9 простих („Автопортрет”, „Осінь” та ін.), 0 складних, 42 складені. Серед складених превалують словосполучення – 34 назви („Єврейська легенда”, „Буковий ліс” та ін.), а також засвідчено 8 назв-фраз, як-от: „Моя картина. Автопортрет” тощо.

3. Оніми XX ст. з поч. 40-х рр. (136 назв), з-поміж яких 40 простих („Профіль”, „Літо”, „Кали”, „”, „Крим”, „Стахановка” та ін.), 6 складних („Периоцизм”, „Автопортрет”, „Сінокіс” тощо), 90 складених. Складені представлені сполуками – 7 назв („Над річкою”, „Після дощу” тощо), словосполученнями – 74 назви (наприклад, „Зимовий пейзаж”, „Осінній мотив”, „Сумні спогади”, „Портрет матері” та ін.), 9 назвами-фразами, наприклад, „Осінь. Вхід на Тарасову гору”, „Сороки. Троїце-Сергієва лавра”.

4. Сучасні артионіми початку XXI ст. (125 назв), з-поміж яких 43 прості („Пробудження”, „Земля” та ін.), 0 складних, 82 складені. Серед складених превалують словосполучення – 62 назви („Буковинські грушки”, „Вербна неділя”, „Портрет художника” тощо), засвідчені також сполуки – 9 назв („У парку”, „В судії” та ін.) та 11 назв-фраз („Українська провінція. Місто Вишніця” та ін.).

Отже, до середини XX ст. популярнішими для називання об'єктів образотворчого мистецтва були багатослівні конструкції. Починаючи із 40-х років XX ст., ця тенденція змінюється на користь однослівних конструкцій. Сучасні художники надають перевагу коротким, містким назвам.

Окремої уваги заслуговують назви картин буковинської художниці Наталі Ярмольчук, які наведені у праці Т. Севернюк „Летючий промінь вічності... художник Наталя Ярмольчук” [5] (213 онімів, з них 128 – російською мовою).

Хоча ці оніми належать до новітніх, адже створені наприкінці XX ст., проте вони не відповідають загальній тенденції, яку ми простежили вище. Серед них превалують складені конструкції, назви-фрази (125 найменувань), наприклад, „В суєті – тихий прихисток...”, „Владей душой моей, владей...”, „Які слова сьогодні вам скажу?..”, „В зеркале сентября увижусь...”, „Можє тут жив сам Бог...”, „Как хочется пить...”. Зокрема натрапляємо на двомовні назви з уточненням у дужках: „Господи, полюби (Я познаю бесконечность)...”, „Церква (О ком звонит колокол?)”, „В обіймах віт (Не оставь ее)...”, „Вокзал (И чье то дыхание сверкало)...” тощо.

Можемо виокремити також 64 назви-словосполучення, серед яких „Жовтий капелюшок...”, „Зелена розкіш...”, „Розовий туман...”, „Зимний оркестр...”, „Святі руїни...”. Простих назв нараховуємо лише 23, наприклад, „Міраж...”, „Нежность...”, „Резиденція”, „Ратуша”, „Мама...”, „Скитальцы...”. Визначальною рисою усіх цих артионімів є завершення трьома крапками. Ця особливість дає змогу навіть візуально прості за структурою назви трактувати як неповні чи односкладні речення. Крім того, художниця вдається також до риторичних запитань під час творення онімів. Така специфіка оформлення, а також тяжіння до складених, розгорнутих і незвичних назв зумовлена поетичною діяльністю Наталі Ярмольчук, є ще одним виявом її творчої особистості. На такий ж висновок наштовхує, на перший погляд, повна невідповідність означення (назви) й означуваного (зображеного на картині). Так, наприклад, назва „Безвременье...” спонукає реципієнта уявити собі годинник або інше втілення часу, вказує на можливість абстрактності, графічності намальованого, тоді як мисткиня зображає на полотні зимову чернівецьку вулицю. Очевидно, що йдеться про метафоризацію дійсності, власне бачення і творчий підхід до називання. Тому найменування картин Наталі Ярмольчук заслуговують ґрунтовнішого вивчення не лише за структурним і хронологічним принципом, але й з огляду на їхню вмотивованість та образно-семантичну наповненість.

Висновки. З усього викладеного вище можемо зробити висновок, що в кожному окремий період історичного розвитку образотворчого мистецтва простежуємо переважання простих, складних чи складених назв артоб'єктів. Проте не варто залишати поза увагою нестандартні випадки і тяжіння окремих художників до самоідентифікації шляхом творення унікальних онімів для зацікавлення аудиторії.

Література

1. Словник української ономастичної термінології /Уклад. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В. Харків: Ранок –

НТ, 2012. 256 с.

2. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. Частина II. Функціонування власних назв: монографія. Хмельницький : ХНУ, 2009. 394 с.

3. Цілина М. М. Українська імажонімія XX-XXI ст. Острог: Наукові записки Національного університету „Острозька академія”, 2015. Випуск 58. С. 282–285.

4. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: Монографія. Хмельницький: Авіст, 2008. 550 с.

5. Севернюк Т. А. Летючий промінь вічності... художник Наталя Ярмольчук. Чернівці: Золоті литаври, 2007. 304 с.

References

1. Slovník ukrajinského onomastického terminologického / Uklad. Buchko D. Gh., Tkachova N. V. Kharkiv: Ranok – NT, 2012. 256 s.
2. Torchynskyj M. M. Struktura onimnogho prostoru ukrajinskoho movy. Chastyna II. Funkcionuvannja vlasnykh nazv: monohrafija. Khmeljnyckyj : KhNU, 2009. 394 s.
3. Cilyna M. M. Ukrajinsjka imazhonimija XX-XXI st. Ostrogh: Naukovi zapysky Nacionaljnogho universytetu „Ostrozjka akademija”, 2015. Vypusk 58. S. 282–285.
4. Torchynskyj M. M. Struktura onimnogho prostoru ukrajinskoho movy: Monohrafija. Khmeljnyckyj: Avist, 2008. 550 s.
5. Severnjuk T. A. Letjuchyj prominj vichnosti... khudozhnyk Natalja Jarmoljchuk. Chernivci: Zoloti lytavry, 2007. 304 s.